

VAIDA ASAKAVIČIŪTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

SIGMUNDO FREUDO PSICHOANALITINĖ MENO KŪRINIO INTERPRETACIJA

Sigmund Freud's Psychoanalytic Interpretation of the Work of Art

SUMMARY

This article focuses on Sigmund Freud's attitudes concerning the nature of an artwork. First, special attention is given to the interaction between S. Freud and his predecessor A. Schopenhauer, who generated the idea of philosophy of art by highlighting the importance of the unconscious and irrationality. By following the principals of comparative analysis the author reveals that S. Freud explained the essence of an artwork to be a symbolic expression of unconscious sexual instincts and irrational springs. So, Freud's explanation essentially follows the tendencies of biologization and patalogization expressed by the Jena Romantics, A. Schopenhauer and F. Nietzsche.

SANTRAUKA

Straipsnyje nagrinėjamas savitas Sigmundo Freudo požiūris į meno kūrinio prigimtį, analizuojami pagrindiniai jo suformuoti psichoanalitiniai meno kūrinio interpretacijos principai. Ypatingas dėmesys straipsnyje skiriamas Freudo idėjų sąsajų su jo pirmtako Arthuro Schopenhauerio sąžmonės ir iracionalumo svarbą iškeliančiomis meno filosofijos idėjomis. Remdamasi lyginamosios analizės principais autorė parodo, kad Freudas meno esmę aiškindamas kaip sąžmoninę seksualinių instinktų simbolinę išraišką bei iracionalaus prado pasireiškimą, pratęsia ir konceptualizuoja Jenos romantikų, Schopenhauerio ir Friedricho Nietzsche's plėtotas meno srities biologizavimo ir patalogizavimo tendencijas.

Vakarų humanistikos istorijoje Sigmundo Freudo vardas siejamas su vienos įtakingiausių XX a. kryptių – psichoanalizės – atsiradimu. Ši iš esmės

nauja XX a. pradžioje galingai išsiskleidusi kryptis savo ištakomis buvo artima iracionalumo ir sąžmonės svarbą iškeliančiai neklasikinei filosofijai. Simboliš-

RAKTAŽODŽIAI: psichoanalizė, iracionalumas, meninė kūryba, sąžmonė, *sublimacija*, *libido*.

KEY WORDS: psychoanalysis, irrationality, artistic creation, the unconscious, sublimation, *libido*.

ka, kad psichoanalitinė estetika ir meno filosofija išsiskleidžia sustiprėjus Arthuro Schopenhauerio ir Friedricho Nietzsche's idėjų įtakai. Tad būtų galima tvirtinti, kad Freud, kuris nepaprastai sureikšmino ir pripažino nesąmoningą prado viešpatavimą kiekvieno žmogaus gyvenime, idėjų pirmtakas buvo voliuntaristinės filosofijos pradininkas Schopenhaueris. Taip pat psichoanalitikas yra artimas Nietzsche's bei Eduardo von Hartmanno nesąmoningumo galią iškeliančioms filosofinėms koncepcijoms.

Freudas pirmasis atveria kelius į žmogaus sąmonę, taip suteikdamas mūsų civilizacijai naujus impulsus bei galimybes. Iš tiesų, dabartiniu metu tiesiog neįmanoma įsivaizduoti *ikifroidiško* pasaulio ir *nefroidiškos* kultūros. Psichoanalizė yra vienas reikšmingiausių XX a. Vakarų humanistikos reiškinių, ji ne mažiau įtaigi nei Nietzsche's *Dievo mirties* pranašavimas arba marksistinė industrinės visuomenės kritika. Psichoanalizė apvertė ilgai Vakarų mąstymo tradicijoje viešpatavusius požiūrius į

žmogų, jo sąmonės pasaulį, seksualumą, agresyvumo ištakas, gelminius kūrybinės veiklos motyvus bei sugriovė daugelį iliuzijų apie individo motyvaciją, jo poelgius, galimybes kontroliuoti save. XIX ir XX a. sandūroje susiformavusi psichoanalizės teorija stipriai paveikė ne tik estetikos, meno filosofijos, meno psichologijos, meninės kūrybos procesų psichologijos, bet ir daugybės kitų meno teorines problemas tyrinėjančių disciplinų raidą. Lietuvoje psichoanalitinės meno filosofijos idėjas įvairiais aspektais aptarė Antanas Andrijauskas, Leonarda Jekentaitė, Bronius Kuzmickas, Stanislovas Mostauskis, Audrius Beinorius, Jūratė Baranova, Oresta Rėgalaitė ir kiti.

Straipsnio tikslas – išryškinti Freud požiūrio į meno kūrinio prigimtį savitumą ir atskleisti pagrindinius psichoanalitinius meno kūrinio interpretacijos aspektus bei nužymėti esmines sąsajas su Schopenhauerio neklasikine sąmonės ir iracionalumo svarbą iškeliančia meno filosofija.

FREUDO PSICHOANALITINIS METODAS IR ASMENYBĖS PSICHINĖ STRUKTŪRA

Skaitydami Freud tekstus pastebime, kad psichoanalizės pradininkas neslėpė savo susidomėjimo menu bei įvairiais jo poveikio žmogaus psichinei būsenai aspektais. Jis atkreipia dėmesį į žmogaus psichikos užslėptuosius sąmoningus procesus ir remdamasis jų analize pademonstruoja naują psichoanalitinį požiūrį į meno kūrinio prigimtį ir kūrybinės veiklos procesus, kur akivaizdžiai iškyla jo, palyginti su kitais psichoanalizės šalininkais, racialesnis

požiūris į gelmines meninės kūrybos ištakas, meninės kūrybos procesą ir meno kūrinį. Viename savo veikalų jis prisipažįsta: „mano racionalistinė prigimtis priešinosi tam, kad aš būčiau veikiamas meno kūrinio ir nesuprasčiau, kodėl aš veikiamas ir kas mane veikia“¹. Į tai atkreipia dėmesį Stefanus Zweigas: „Analizuoti yra tikroji, įgimta, nesutramdoma ir instinktyvi Freud asmenybės veikla“². Iš tiesų, Freud labiau stengiasi apibrėžti, susisteminti ir paaiškinti visuminėmis

formuluotėmis nepaprastai sudėtingą žmogaus sąmonės ir pasąmonės sąrangą bei atskleisti jos svarbą psichiniam žmogaus gyvenimui. Jis vartoja paties sukurtas specifines psichoanalitines kategorijas. Ir jeigu „Nietzsche filosofavo kaldamas kūju, tai Freudas per visą savo gyvenimą pjaustė it skalpeliu. <...> Tiek visa, kas miglota atskirų žmonių tarpusavio santykiuose, tiek ir didūs visos žmonijos minties neaiškumai, vadinami iliuzijomis, savaime žadina jam (Freudui – V. A.) karštą nuožmų norą skirstyti, apibrėžti, sisteminti.“³

Freudas pagrindžia nuostatą, jog meno kūrinys yra nesąmoningumo (pasąmonės) pasirodymas, kuris reikalauja racionalaus atpažinimo ir tinkamo įvertinimo. Meno kūrinyje, kurio vidinė kilmė yra spontaniška, paveikta nuslopintų seksualinių instinktų, pastarasis mąstytojas stengiasi išvelgti tam tikrus simbolius, apibrėžtus ženklus, kurie leistų geriau suvokti ne tik tam tikros psichinės ligos (neurozės) užslėptus simptomus, bet ir žmogaus asmenybės struktūrą, o kartu ir visos būties sąrangą. Ir nors Schopenhaueris, daugelio interpretatorių nuomone, padarė didžiulį poveikį Freudui psichoanalizei, pats Freudas buvo linkęs neigti ar bent nesidomėti kitų filosofijų įtaka savo mokymui. Veikale *Anapus malonumo principo* psichoanalitikas nurodo, jog „mums visiškai neįdomu aiškintis, <...> kiek mes priartėjome ar prisišliejome prie kurios nors apibrėžtos istoriškai susiformavusios filosofinės sistemos“⁴. Atmesdamas kraštutinį racionalizmą bei mistiškąjį iracionalizmą, paskelbęs kovą proto viešpatavimui ir visuomenės sukurtiems stereotipams,

Freudas kuria savitą psichoanalitinės meno kūrinio interpretacijos koncepciją, kurios centre yra žmogiškosios sąmonės struktūros tyrimas, žmogaus instinktų pasaulio dvasinė plotmė, meniniuose simboliuose užkoduotų slapčiausių menininko seksualinių fantazijų, potroškių, patologiškų būsenų atskleidimas ir interpretavimas.

Sistemiškas Freudui tyrinėjimo žvilgsnis pirmiausia yra nukreipiamas į pasąmonės sritį – tamsiausią ir neprieinamiausią sielos dalį, siekiant išryškinti ir pabrėžti jog galią ir įtaką žmogaus elgesiui, mąstymui, jutimams. Visą žmogaus psichiką Freudas grindžia iracionalia pasąmonės veikla, akinama seksualinio instinkto *libido* galia. Būtent nesąmoningumas Freudui tampa psichinio gyvenimo pirmaprade medžiaga. Ir tie, kurie mano, kad žmogaus veiksmus, jo elgesį ir saviąjautą lemia vien tik aiškiai, racionaliai apmąstomos mintys, tik klaidina patys save. „Žmogaus psichinis gyvenimas Freudui veikaluose aiškinamas kaip traupos sąmonės ir galingos, valdomos ypatingų instinktyvių jėgų pasąmonės sąveikos rezultatas“⁵. Freudui žodžiais kalbant, *žmogaus protas yra bejėgis, palyginti su potraukiais ir tai yra programinė jo psichoanalitinės teorijos nuostata*. Protas, kuris yra grynai žmogiška galia, gali būti aistrų ir vidinių instinktų iškreipiamas. Tik pažinimas ir pripažinimas aistras galima nuo jų išlaisvinti protą. Todėl nė viena psichologija neišsiaiškina visos tiesos apie menininką ir jo kūrybinės veiklos produktus, t.y. meno kūrinius, jeigu ji remsis vien jo sąmoninga atsakinga veikla.

Šiose iracionalią nesąmoningą sritį aukštinančiose nuostatose išryškėja pa-

nestetinės iracionalistinės Schopenhauerio mąstysenos poveikis Freudo psichoanalitinei estetinei teorijai. Tą patvirtina ir Ernstas Hansas Gombrichas teigdamas, jog iki pat gyvenimo pabaigos Freudas į meną ir literatūrą žiūrėjo Goethe's ir Schopenhauerio akimis⁶. Ši įtaka pirmiausia pasireiškė Freudo esminėje psichoanalitinėje pozicijoje, jog šalia sąmoningo menininko gyvenimo, egzistuoja dar ir nesąmoningas psichikos gyvenimas, t.y. kūrėjo veiklos rezultatus lemiantis galingas iracionalus pradas. Plėtodamas savo pirmtakų neklasikinės estetikos atstovų įžvalgą, Freudas formuoja naują – psichoanalitinę – menininko asmenybės sampratą. Ši asmenybė pirmiausia – „tai nugyvento ir esamojo laiko suma“, kur nuolat pinasi ir atgimsta praeities, dabarties bei ateities vaizdai ir norai, skaudi patirtis, malonūs prisiminimai ar infantiliški išgyvenimai. Ir tik tas, kuris žino ne tik savo sąmoningos būsenos norus, bet ir nesąmoningus, tikrai suvokia, kas yra kūrėjo asmenybė tikraja to žodžio prasme, nes, pasak Freudo, *pažinti save – tai pirmiausia pripažinti tai, kas tavėje nuslopinta ir nesąmoninga*.

Tad Freudu keliamas psichoanalizės uždavinys gali būti formuluojamas kaip siekis padėti kūrėjui pažinti save, išsilaivinti „nuo savęs“ jam atveriant savo paties vidinio pasaulio ir meninės kūrybos gilumines versmes. „Iš tiesų padėti žmogui atskirti tiesą nuo netiesos yra pagrindinis psichoanalizės tikslas, – rašo Frommas, – šis gydymo metodas yra teiginio *Tiesa išlaisvins jus* praktinis pritaikymas“⁷. Svarbu suvokti, jog jau vaikystėje ar paauglystėje patirti išgyvenimai tampa nuolatiniai menininko gy-

venimo palydovai, kurie ne tik stipriai paveikia vėlesnius pasirinkimus, jo dvasines ligas, baimes, nerimą, bet ir formuoja menininko pasaulėjautą bei santykį su kitais žmonėmis. Todėl svarbu surasti tą lemiamą kritinį gyvenimo tašką, kai prasidėjo pavojingas nukrypimas, padėti, paskatinti žmogų išsikalbėti. Čia vertėtų priminti, kad jau Freudu pirmtakas Schopenhaueris sakė manęs, jog psichinius sukrėtimus visiškai išgydyti būtų galima tada, jeigu pasisektų priglusti prie to vidinio gyvenimo taško, kuriame buvo patirtas lemiamas sukrėtimas ar ribinis lūžis.

Klaidinga manyti, jog Freudu psichoanalitinis gydymas yra tik mechaninis veiksmas, tai – be galo sudėtingas kūrybinis procesas, kurio tikslas – mokyti žmogų ne susitaikyti su aplinkybėmis, bet leisti jam pažinti savo instinktus, „pažvelgti jiems į akis“, padėti juos pažaboti ir kartu išplėtoti paslėptas prigimtinės galimybes ir galias. Tik pažinus ir pripažinus aistras galima nuo jų išlaisvinti protą. Kaip taikliai pastebi Frommas, Freudu psichoanalitikas tampa ne „patarėju kaip prisitaikyti“⁸, bet Platono žodžiais tariant, „sielos gydytoju“⁹. Šie glaustai aptarti Freudu psichoanalitinių tyrinėjimų tikslai yra įgyvendinami pasitelkus žmogaus sąmonės ir pasąmonės struktūrų analizę, paremtą žmogaus veiklos ir elgesio stebėjimu, išskirtinį dėmesį skiriant sapnų ir meno kūrinių interpretacijai.

Iracionalų ir kartu analitinį Freudu žvilgsnį į meną patvirtina ir jo suformuluotas *psichoanalitinis metodas*. Kaip šis metodas praktiškai įgyvendinamas sprendžiant aktualias estetikos, meno

filosofijos ir meninės kūrybos procesų psichologijos problemas? Tai sudėtingas klausimas, reikalaujantis išsamesnio aptarimo. Glaustai tariant, pirmas šio metodo žingsnis yra siekis pajusti ir suprasti tą ypatingą menininko psichinę būseną, pirminę priežastį, kuri pastūmėjo jį kuriamajam aktui. Ši pirminė priežastis yra užšifruota jau pačiame meno kūrinio turinyje, kuri galima išvelgti nuodugniu psichoanalitiko žvilgsniu. Anot psichoanalitinės teorijos pradininko, kiekvienu kūrinio simbolių kalba meno kūrinio autorius „išlieja“ savo vidiniame pasaulyje susikaupusius vaizdinius, slapčiausius siekimus, potraukius ir norus. Todėl, anot Freud, meno kūrinuose neišvengiamai „glūdi“ išgyventų prisiminimų pėdsakai, nesąmoningai užslėpta nuo paties autoriaus jo tikroji slėpingoji tiesiogiai su galingu sąmonės pasauliu susijusi asmenybės pusė. Remiantis šiomis išvalgomis galime teigti, jog menas Freudui pirmiausia iškyla kaip užslėptų nesąmoningų vidinių menininko išorėje neregimų konfliktų liudytojas. Antra vertus, jis iškelia hipotezę apie sąmonėje slypinčių instinktų galią. Šie požiūriai liudija apie Freud, psichoanalitinės estetikos metodologinių nuostatų iracionalumą ir kartu per gilesnį sąmonės pasaulio funkcionavimo mechanizmų pažinimą atveria naujus asmenybės vidinio pasaulio suvokimo ir meninės kūrybos proceso bei meno kūrinio interpretacijos horizontus.

Akivaizdu, kad minėta Freud, meno kūrinio interpretacija yra glaudžiai susijusi su dualistine žmogaus asmenybės struktūra: viena asmenybės pusė yra *įsisišąmoninta*, tai paties žmogaus protu val-

doma pusė, o antroji – *užslopinta*, žmogaus protui nepasiekiamą. Lyginamuoju aspektu žvelgiant, ši dualistinė pozicija yra artima Schopenhauerio aptariamiems intelekto ir valios santykiams. Kaip Freud, žmogaus gyvenime iškelia sąmoninę instinktyvią žmogaus veiklą, kuri turi galingą įtaką emocijų pasauliui bei lemia žmogaus pasirinkimus, taip ir jo pirmtakas Schopenhaueris visus žmogaus veiksmus apibrėžia kaip iracionalios ir nesąmoningos valios nesuvaldomą veržlumą. Pats protas žmogui duotas tik tam, kad galėtų nuslopinti šio intuityvaus prado galią. „Visgi priešingai nei Schopenhaueris, Freud, savo estetine teorijoje išskirdamas nesąmoningus iracionalius pradus, anaipol nemenkina sąmonės, proto ir valios reikšmės, be kurių jis neišsivaizduoja paties žmogaus gyvenimo eigos“¹⁰. Tuo tarpu Schopenhauerio pagrindinį voliuntarizmo patosą sudaro žmogaus pasirinkimų laisvės neigimas ir sąmonės reikšmės nuvertinimas. *Žmogus nėra laisvas protas, jis reikmės vaitas – skelbia Schopenhaueris*¹¹.

Tuo tarpu Freudui protas tampa svarbiu gyvenimo koordinatoriumi, kuris padidina žmogaus laisvės galias, padeda išlaisvinti jas iš uždėtų visuomenės kompleksinių pančių. Protas ir laisvė psichoanalitikui yra vienas nuo kito priklausantys dalykai. Freud, žodžiais kalbant, instinktų galią, jų gaivališką prigimtį gali pažaboti tik tas, kuris juos pažįsta. Žmogus, remdamasis proto jėga, gali objektyviai ir be iliuzijų suvokti pasaulį ir savo vietą jame, išsilaisvinti iš bejėgiškumo jausmo. Todėl svarbu lavinti protą, kurio dėka žmogus gali tapti ne tik gamtos, bet ir savęs paties viešpačiu. Šias nuostatas

plačiai aptaria Frommas, pasak kurio, Freudas aiškiai nubrėžia žmogui jo raidos tikslą – pasiekti pažinimo, broliškos meilės, kančios sumažinimo, nepriklausomybės ir atsakomybės idealus¹². Pastarieji yra artimi Rytų kultūrų pagrindui: Konfucijaus, Laozi, Buddhos nuostatomis, kurias savo užuojautos etikoje iškelia bei išryškina ir Schopenhaueris.

Pasitelkęs dualistinę žmogaus asmenybės sąrangą Freudas konstatuoja, jog žmogaus psichikos pasaulį sudaro trys pagrindiniai komponentai: *Id*, *Ego* ir *Superego*. Veikale *Anapūs malonumo principo* rašoma, jog *Ego* „reprezentuoja tai, ką galima pavadinti protu ir blaivumu“ – tai yra pirmoji asmenybės pusė. *Id* sritis yra *Ego* priešingybė, „ten susitvelkusios aistros“ – tai yra antroji asmenybės pusė, kuriai tenka pats svarbiausias vaidmuo, nes joje slypi vitališkieji individo gyvybingumą ir kūrybinius sugebėjimus sąlygojantys bei palaikantys impulsai. Toks iracionalių pasąmoninių struktūrų sureikšminimas Freudo veikaluose tiesiogiai siejasi su erotinių intinktų galios iškėlimu. Pratešdamas Schopenhauerio mintis, Freudas įžvelgia, jog meno prigimtis slypi ne išoriniuose impulsuose, sąmoninguose motyvuose, o pirmiausia galinguose biologiniuose instinktuose; būtent *Id* sferoje nevaržomai viešpatauja *libido* principas, vedamas malonumo. Schopenhauerio manymu, „lytinis potraukis yra neįveikiamas ir galingiausias iš visų norų. Jis nėra skonio ar kaprizo apraiška kaip kiti norai, tačiau mūsų prigimties esmė ir kovoje su juo jokie protingi instinktai negali laimėti“¹³.

Freudas šiai Schopenhauerio nuostatai suteikia daug platesnę reikšmę ir žy-

miai išplečia jos įtakos lauką, kuris jo koncepcijoje aprėpia visas socialinio gyvenimo ir kūrybos sritis. „Instinktyvūs potraukiai, kuriuos galime vadinti seksualiniais, suvaidina nepaprastai svarbų iki šiol nesuvoktą vaidmenį, sukeldami nervų ir psichikos ligas. Negana to, tie patys potraukiai prisideda kuriant aukščiausias kultūrinės, meninės, socialines žmogaus dvasios vertybes“¹⁴. Ir toliau: „mes įsitikinę, kad kultūra buvo sukurta, kai spaudžiant gyvybinei būtinybei buvo atsisakyta patenkinti seksualinius potraukius, ir ji (kultūra) kaskart atkuriamą vėl atsisakant potraukių tenkinimo bendram labui“¹⁵. Iš to seka, jog Freudui tiek meninė kūryba, tiek žmonių sapnai atkuria pasąmonėje glūdintį iškreiptą seksualumo troškimą. Kadangi Vakarų kultūra griežtai cenzūruoja visas bent kiek atviresnes seksualumo apraiškas ir išraiškas, meninė kūryba mus pasiekia tam tikro iššifravimo reikalingu simboliniu turiniu. Taigi, mąstytojo nuomone, norėdami išsiaiškinti tiek meno kūrinio, tiek sapnų paslėptą prasmę, mes esame simbolius turėtume išversti į *libido* kalbą.

Pereikime prie mums itin svarbios *sublimacijos* kategorijos, kuri yra psichanalitinės meno kūrinio interpretacijos ašis. Ką ji reiškia? Ši kategorija žymi konflikto tarp iracionalių biologinių instinktų ir individo psichikoje užkoduotos visuomenės moralės pozityvų sprendimą. Arba paties Freudo žodžiais tariant, toks procesas, kuriame seksualinis siekis (potraukis) nuo savo tikslo – malonumo pratęsti giminę – nukreipiamas į kitą, „genetiškai susijusį su atsižadėtuju, bet nebe seksualinį siekį,“ vadinamas *sublimacija*¹⁶. Kyla klausimas: kaip gali būti

atskleistas dviejų kertinių – libido ir sublimacijos – kategorijų sąryšis? Sublimacija iškyla kaip libido energijos nukreipimas į visuomenėje vertinamus neseksualinius tikslus, taip suteikiant žmogui pozityvią jos iškrovą. Arba kitaip tariant, sublimacijos metu žmogus savo seksualinius siekius nukreipia į fantazijas, kurias vėliau perkelia į meno kūrinį taip išsivadudamas nuo jų spaudimo ir vidinės įtampos. Remiantis šiomis nuostatomis galime teigti, jog su sublimacijos procesais reikėtų sieti aukščiausių kultūrinių, meninių, socialinių žmogaus kūrinų ir vertybių atsiradimą. Galingoje, valdomoje instinktyvių jėgų pasąmonėje (*Id*) glūdintys troškimai ir norai Freudui tampa ne tik meno, bet ir visos kultūros varomoji jėga.

Žvelgiant šiuo aspektu, realybės principas iškyla kaip negatyvi menininko kūrybiškumą ir kūrybinės energijos polėkį ribojanti jėga. Visa meno prigimtis slypi ir skleidžiasi fantazijų (pasąmonės) pasaulyje, kurio vystymąsi ir raišką stereotipinė išorinė tikrovė užgožia ir negailestingai pasmerkia žlugti. Taip Freudas siekia pagrįsti nuostatą, jog meno pradžia susijusi su Edipo kompleksu.¹⁷ Augdamas žmogus gėdijasi viduje kylančių jausmų, fantazijų ir prieštaringų seksualinių emocijų, jas slepia kaip vaikišką ir neleistiną dalyką. Dėl to yra patiriami gilūs dvasiniai išgyvenimai. Būtent dėl to dažnai visa tai yra išstumiamia, išvejama į nesąmoningąją *Id* psichikos dalį. Tad Freudas, kaip ir Schopenhaueris bei kiti iracionalistai, meninę kūrybą taip pat sieja ir su žmogaus būties tragizmu, kančia, nepasitenkinimu, užslėptų skausmingų emocijų išgyve-

nimų kompleksu. „Kiekvieno tikro meno kūrinio paveikslai yra *bėgimo – nuo – savęs – paveikslai*“¹⁸.

Todėl apžvelgiant pagrindines meno funkcijas, viena svarbiausių galima laikyti kompensacinę, arba gydomąją, meno funkciją, kadangi menas, iš jo autoriaus sąmonės išstumdamas sociališkai nepriimtinius impulsus, pašalindamas realius jo psichikos gyvenimo konfliktus, ligotus simptomus, palaiko menininko individo psichinę pusiausvyrą ir suteikia biologinių instinktų iškrovą (nesąmoningų troškimų sublimaciją), taip atlikdamas savotiškos terapijos vaidmenį. „Juk kokia dar galėtų būti kūrybos prasmė ir tikslas, jeigu ne simboliais išvaduoti žmogų nuo pernelyg didelės įtampos, tai, kas kaupiasi ir spaudžia jį, perkelti į nepavojingą zoną, iš kurios daugiau neužplūstų jo sielos“, – rašo Freudas¹⁹. Pažymėtina, jog ši meno, kuris suteikia galimybę atitrūkti nuo tikrovės rūpesčių ir taip sumažinti vidines kančias, idėja yra artima Schopenhauerio nuostatai, kad menas ir askezė tarsi išlaisvina žmogų iš kankinančios amžiais trokštančios valios vergijos.

Aptarta froidiška psichoanalitinė meno kūrinio interpretacija atspindi sudėtingą ir prieštaringą žmogaus psichikos prigimtį. Ir nors visa Freudo psichoanalitinė teorija dažnai vertinama labai nevienareikšmiškai, ji sulaukė daug sekėjų ir tapo neatskirama Vakarų kultūros dalis. Tenka pripažinti, kad viena svarbiausių Freudo nuostatų apie vyraujančią seksualinio libido vaidmenį ne tik meno kultūroje, bet ir paties asmenybės dvasios gyvenime, išties yra grėsminga. Freudo žodžiais kalbant, visose apraiš-

kose slypi nuslopinto seksualumo siekis, šis pradas yra nesunaikinama žmogaus dalis. *Tai lyg lemtingas praeikimas, prieš kurį žmonija yra bejėgė.* Pastarosios nuostatos padarė didelę įtaką ne pavieniams visuomenės pokyčiams, bet įvykdė esminį ideologinį Vakarų kultūros perversmą, kuris atskleidžia ir įtvirtina galingą, iki galo nesuvokiamą seksualumo poveikį žmogaus gyvenimui, meninei kūrybai, visos žmonijos istorijai. Tai

pakreipia kita linkme visas pagrindines mūsų kultūros nuostatas, jos genealogiją. Būtent iš šio taško kyla Freudų psichoanalitinių idėjų savitumas ir svarba. Po Freudų žmonės pradėjo aiškiai suvokti, kad žmogus nėra visada pajėgus būti pats sau valdovas ir save kontroliuoti, kad jis yra neišmatuojamai sudėtingesnė būtybė, kurio vidinio egzistavimo pusė vargu ar bus kada nors visiškai atskleista.

IŠVADOS

Aptarę Freudų meninės kūrybos interpretacijos ypatumus pirmiausia galime konstatuoti, jog jo psichoanalitinės išvalgos savo dėmesiu psichologiniams ir sąsąmoniniams meninės kūrybos aspektams yra artimos intuityvistinėms meninės kūrybos teorijoms, pratęsiančioms romantikų ir neklasikinės meno filosofijos idėjas. Ir nors tenka pastebėti, kad iracionalų žmogaus sąsąmonės pasaulį psichoanalitinės teorijos pradininkas analizuoja remdamasis daugiau apibrėžtais, racionalistiniais-moksliniais (pozityvistiniais) kriterijais, visgi Freudų psichoanalitinis metodas bei iracionalios nuostatos leidžia suprasti, kad jis, kaip ir Jenos romantikai bei Schopenhaueris, labiau vertino meninį, o ne mokslinį pažinimą.

Plėtodamas Schopenhauerio nuostatas Freudas pratęsia neklasikinės filosofijos pradininko veikaluose išryškėjusias nesąsąmoningumo srities sureikšminimo ir estetinės srities biologizavimo tendencijas. Abu minėti mąstytojai gelminių kūrybinės ir meninės veiklos ištakų ieškojo iracionaliaame sąsąmonės pasaulyje ir užslėptuose seksualiniuose ins-

tinktuose. Išryškindamas ir praplėsdamas seksualinio *libido* vaidmenį bei įtaką ne tik paties asmenybės dvasios gyvenimui, bet ir visai kultūros istorijai, Freudas, kaip ir Schopenhaueris, sutelkia dėmesį į menininko asmeninę biografiją, jo sapnus ir potyrius, išgyvenimus, vidinę kančią, kuriuos traktuoja kaip svarbiausią meno kūrinio ištaką.

Pirmiausia, Freudų psichoanalitinėse nuostatose taip pat išryškėja kita svarbi Schopenhauerio ir neklasikinės filosofijos atstovų pažiūra, jog meninė kūryba yra galimybė atitrūkti nuo grėsmingos realybės, žiauros tikrovės, kūryba – tai vidinių svajonių, fantazijų spontaniška išraiška (sublimacija), iš kurios gimsta meno kūrinys. Kita vertus, Freudas pagrindžia idėją, jog viena svarbiausių meninės kūrybos funkcijų yra *kompensacinė*, arba *gydomoji*, nes ji, išstumdamą tiek iš menininko, tiek ir iš kitų menu besidominčių žmonių socialiai ir morališkai nepriimtinius troškimus bei impulsus, palaiko individo psichinę pusiausvyrą, išlaisvina jį nuo seksualinės įtampos ir taip apsaugo nuo pasichinės patologijos.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Зигмунд Фрейд. *Художник и фантазирование*. – Москва: Издательство „Республика“, 1995, с. 218.
- ² Stefan Zweig. *Apie Zigmundą Froidą. Portretas*. – Vilnius: Vyturys, 1999, p. 33.
- ³ Ten pat, p. 32–33.
- ⁴ Sigmund Freud. *Anapus malonumo principo*. – Vilnius: Vyturys, 1999, p. 38.
- ⁵ Antanas Andrijauskas. *Grožis ir menas. Estetikos ir meno filosofijos idėjų istorija (Rytai –Vakarai)*. – Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1996, p. 538.
- ⁶ Ernst Hans Gombrich. *Freudo estetika. // Metai*, 1995, Nr. 2, p. 126.
- ⁷ Erichas Fromas. *Psichoanalizė ir religija*. – Vilnius: Mintis, 1981, p. 99.
- ⁸ „Prisitaikęs“ žmogus – ta prasme, kuria ši sąvoka čia vartojama, – yra žmogus, pavertęs save preke, neturintis nieko pastovaus ir apibrėžto, išskyrus norą įtikti ir pasirengimą keisti vaidmenis. Kol jam pavyksta sėkmingai realizuoti save, jis užtikrina tam tikrą saugumą, tačiau išdavus aukštesnius idealus ir žmogiškąsias vertybes, atsiranda vidinio tuštumo ir nesaugumo jausmas <...>. (pagal Ė. Fromas. *Psichoanalizė ir religija* – Vilnius: Mintis, 1981, p. 94).
- ⁹ Ten pat, p. 94.
- ¹⁰ Leonarda Jekentaitė. *Froidizmas ir humanistinė psichoanalizė*. – Vilnius: Mintis, 1992, p. 70.
- ¹¹ Arturas Šopenhaueris. *Gyvenimo išminties aforizmai*. – Vilnius: Pradai, 1994, p. 70.
- ¹² Erichas Fromas. *Psichoanalizė ir religija*, p. 40.
- ¹³ Артур Шопенгауэр. *Статьи эстетические, философские и афоризмы*. – Харьков, 1884, с. 20.
- ¹⁴ Sigmund Freud. *Anapus malonumo principo*, p. 18.
- ¹⁵ Ten pat, p. 18.
- ¹⁶ Ten pat, p. 337–338.
- ¹⁷ Freudo psichoanalizės teorijoje Edipo kompleksas apibūdinamas kaip vaikų psychoseksualinio vystymosi etapas, kurio metu abiejų lyčių vaikui suprantama tėvą kaip konkurentą kovoje dėl išimtinės savo motinos meilės. Pavadinimas kilęs iš graikų mito apie Edipą, kuris nenorėdamas nužudo savo tėvą Lajų ir veda savo motiną Jokastę.
- ¹⁸ Stefan Zweig. *Apie Zigmundą Froidą. Portretas*, p. 77.
- ¹⁹ Sigmund Freud. *Anapus malonumo principo*, p. 65.